

зруйновані. Транспортна система, особливо залізниці та мости, зазнала суттєвих ушкоджень. Торгові зв'язки між населеними пунктами розірвалися, що спричинило дефіцит продовольства та товарів першої необхідності.

Війна супроводжувалася масштабними реквізиціями – як австро-угорська, так і російська влада вилучали продукти, худобу, будівельні матеріали та інше майно для потреб армії. Населення змушене було виконувати трудові повинності, зокрема будувати оборонні споруди та шляхи постачання.

Війна зумовила значні людські втрати. Значна частина чоловіків була мобілізована до армій Австро-Угорщини та росії, багато з них загинули на фронтах або потрапили в полон. Високими були втрати серед цивільного населення через бойові дії, епідемії (зокрема тифу та грипу), голод та важкі умови життя.

На території краю перебували тисячі біженців і переміщених осіб. Частина населення евакуювалася вглиб Австро-Угорщини або російської імперії. Це призвело до істотних змін у демографічній структурі: зменшилася кількість працездатного населення, зросла частка жінок, дітей і людей похилого віку. Повоєнне відновлення краю вимагало значних зусиль, зокрема у сфері повернення біженців, розмінування територій, відбудови зруйнованої інфраструктури та відновлення сільського господарства.

Культурна діяльність у роки війни зазнала обмежень. Закриття українських організацій, репресії проти інтелігенції та переслідування Греко-Католицької Церкви суттєво послабили національний рух. Релігійна сфера стала об'єктом боротьби між двома імперськими режимами. Російська влада намагалася утвердити православ'я, тоді як австро-угорська підтримувала відновлення позицій Греко-Католицької Церкви після повернення території. Це спричиняло напруження між конфесіями, а також впливало на ідентифікаційні процеси серед місцевих громад.

Таким чином, Перша світова війна стала для Тернопільщини періодом глибоких потрясінь. Регіон опинився в центрі стратегічних військових операцій, що призвело до значних матеріальних руйнувань та людських втрат. Зміна політичних режимів – від австро-угорського до російського й знову – зумовила глибокі трансформації в адміністративному устрої, соціально-економічному та культурному житті.

Наслідки війни мали довготривалий характер. Економічна розруха, демографічні втрати, руйнування інфраструктури та послаблення інституцій створили складні умови для відновлення регіону в повоєнний період. Водночас війна сприяла зростанню національної свідомості українців, поширенню ідей самостійності та державності, що стало одним із важливих чинників формування Західноукраїнської Народної Республіки у 1918 р.

Дослідження досвіду Тернопільщини в роки Першої світової війни дає змогу глибше зрозуміти механізми соціальних змін у кризових умовах, вплив війни на регіональні спільноти та історичні передумови національного відродження в Галичині на початку ХХ ст.

Андрій Сова (Львів)

«З ВІЙНИ НА ВІЙНУ»: ВІЙСЬКОВИЙ ШЛЯХ СТЕПАНА ГАЙДУЧКА (1914–1918)

13 березня 2025 р. минуло 135 років від дня народження Степана Гайдучка (13.03.1890 р., село Підтемене (тепер Львівський р-н Львівської обл.) – 15.03.1976 р., Львів) – професора українського тіловиховання, громадського та культурно-просвітнього діяча, журналіста, редактора, фотомитця, вояка Галицької армії, лікаря, спортсменця, одного з перших українських фахівців з

фізичного виховання і спорту, учня і послідовника «Батька українського тіловиховання» Івана Боберського (1873–1947), поціновувача української старовини. Він був одним із націєтворців першої половини ХХ ст. Перш за все проводив фізичний гарт української молоді 1910–1940-х рр. У запропонованих тезах вперше в українській історіографії подано біографію С. Гайдучка в роки Першої світової війни.

У липні 1914 р. С. Гайдучка мобілізували до австро-угорської армії. Спочатку він як молодший лікар перебував на службі у Словенському 87-му піхотному полку в Целле (Штирії), а від 1915 р. і до жовтня 1918 р. – на Італійському фронті.

На початку Великої війни С. Гайдучок зробив спробу перевестися до Легіону УСС. Із цього приводу він звертався до свого вчителя, а на той час скарбника Бойової управи Легіону УСС І. Боберського. Збереглася поштівка І. Боберського та С. Гайдучка до команданта полку УСС Г. Коссака, датована 18 лютого 1915 р. і відправлена з Целле. У ній І. Боберський пише: «Вис[око] Пов[ажаний] Пане Атамане. Ми оба тут опинили ся між Словінцями в зелених стирийських горах, а Ви там через Карпати прямуєте до Львова. Маринуйте Москалів в бочки, щоби з них була якась користь і зайдіть перші на стрийське передмістя у Львові. Гаразд!». А С. Гайдучок: «Чи Вам я не здавби ся при стрільцях як “lapiduch” [іронічно – військовий санітар – А. С.]». Однак із цієї ініціативи переведення до УСС нічого не вийшло.

На жаль, про бойовий шлях у 87-му піхотному полку С. Гайдучок не залишив детальних спогадів. Деякі згадки про побут у війську містяться в його публікаціях міжвоєнного часу. Так, у статті «Пластова порада», опублікованій 15 січня 1929 р. у львівському пластовому часописі «Молоде життя», він ділився із пластунами досвідом, здобутим у війську в роки Першої світової війни: «Знаю, що при вирівнуванні грища на таборі мали пластуни багато мороки з пнями і їх викопуванням. Ми в часі війни мали з тим до діла, але дешевше воно нам приходилося. Зарубували з двох боків пень (часом і то ні) обкручували сильним ланцюхом і всували між нього на пень досить довгу та сильну підойму. Налягало двох-трох на кінець підойми (вона стреміла скісно в воздуху) і пень їхав враз з корінем до гори». У публікації «Може Вам придасться знати», надрукованій у цьому ж часописі 25 листопада 1929 р., зазначав: «Малими хлопцями мали ми ось яку забаву. Видовбували в землі ямку, клались ниць до неї і стогнали. Земля скріпляла стогін до несамовитости. Селяне казали, що щось несамовите стогне, а тяжко було зорієнтуватися звідки це походить. Щось подібного стрінув я в описі війни, де автор подає, що годі було знайти раненого, як він лежав долілиць (звернений лицем до землі) і стогнав. Чи не можнаб цього способу ужити до сигналізації». Ще в одній статті «Як радить собі пластун!» (березень 1924 р.) він описав, як готували страву під час бойових дій на Італійському фронті: «Як гріли вояки собі їду на “таліянському” фронті? Звісна річ, що ворогові даємо знати про себе ми самі. Коли варимо чай на пластовій прогультці, то вже з далека по димі пізнають, де ми находимося. Се необережність. Воякам на “таліянському” фронті тим більше було не на руку, бо зараз ворог посилав їм “казан” на голову, і вони мусіли забувати про жолудок, а вважати, щоби голова остала ціла. Проте взялися на спосіб. Приносили, а то й носили, зі собою кусники сухих соснових дощочок. В окопах ножем кололи їх на тоненькі скалки і ними палили. Був жар і полемінь, але не було диму. В саме полудне їли горячу їду, а ворог про те не міг дізнатися та перешкодити тому».

Під час Першої світової війни С. Гайдучок по можливості фінансово допомагав на українські суспільно-культурні потреби. Так, у часописі «Діло»

за 27 березня 1917 р. зазначено: «На необхідну потребу удержання 25 українських шкіл на Волині, які супроти останніх подій тим доречні і важніші для української справи, конечні як найскорші і найобильніші жертви. Посол Микола Василько пожертвував 1 000 корон. Вояки 87 полку піхоти хорунжий Степан Гайдучок, поручник Петро Газдайка, поручник Іван Бабій, хорунжий Іван Яворський, поручник Іван Гої пожертвували 30 корон на волинські школи». Хоч це були і невеликі кошти, але так він показував приклад іншим, закликаючи жертвувати на українську освіту.

Найважливішою сторінкою життя С. Гайдучка в роки війни стало одруження. Під час відпустки в 1917 р. він одружився з учителькою початкової школи Стефанією Богуславською. Вона народилася і була охрещена 28 січня 1894 р. у Глинянах. У метричній книзі про народження у Застав'ї (частина Глинян) церкви Святого Миколая зазначено, що її батьками були Йоан Богуславський та Катерина – дочка Михайла Бурка і Марії Гупаловської, які проживали у Глинянах, у будинку № 138; хресними батьками – Стефан Гарбуз і Анастасія – дружина Стефана Кульчицького (всі з Глинян); повитуха – Розалія Прус.

Степан Гайдучок познайомився зі Стефанією Богуславською у приватній учительській жіночій семінарії Руського педагогічного товариства, яка містилася на вул. Мохнацького, 12 (тепер – вул. Драгоманова). Саме там у 1911/1912 н. р. він навчав руханки на 1–4-х курсах приватної учительської жіночої семінарії. У збереженому «Звіті шкіл Руського Товариства Педагогічного у Львові за шкільний рік 1911/12» у переліку учениць 3-го курсу приватної учительської жіночої семінарії знаходимо і прізвище Стефанії Богуславської. Разом із нею на курсі навчалася 33 учениці. На той час Степанові було 22, а його коханій Стефанії – 18 років.

Стефанія Богуславська закінчила початкову школу у Глинянах. Продовжила навчання в учительській семінарії Українського педагогічного товариства у Львові. Після успішного завершення працювала вчителькою у Словіті, а згодом – у Глинянах. Була здібною, працювитою, вродливою і веселою. З початком Польсько-української війни 1918–1919 рр. вона не хотіла залишатися в окупації. Тому у квітні 1919 р. подалася до місця постою 4-ї Золочівської бригади ГА, де служив її чоловік. Збереглася «Посвідка на виїзд» видана їй 8 квітня 1919 р. у Глинянах. У документі зазначено, що вона їде до свого хворого чоловіка, який є санітарним поручником.

Степан Гайдучок опублікував детальний спогад про закінчення Першої світової війни, польський полон у Домб'є, повернення в листопаді 1918 р. у Галичину, приїзд до Львова та зголошення у грудні 1918 р. до Галицької армії. У його приватному архіві збереглося 36 світлин, на яких зображені українські вояки на позиціях, основні будівлі, де працювали керівні органи ЗУНР, будинки після обстрілів, укріплення на вулицях Львова, поранені та вбиті вояки тощо. Завдяки записам І. Боберського в щоденнику можна встановити точні дати окремих фотографій та обставини зйомки.

Зберігся документ про нагородження санітарного лейтенанта резерву 87 піхотного полку Степана Гайдучка Бронзовою медаллю військових заслуг на стрічці Хреста військових заслуг з мечами від 6 грудня 1917 р.

Після розвалу Австро-Угорщини та початку Польсько-української війни 1918–1919 рр. С. Гайдучок добровільно зголосився до лав української армії ЗУНР. У 4-й Золочівській бригаді ГА він, як військовий лікар, відстоював незалежність ЗУНР від 14 грудня 1918 р. до 15 червня 1920 р., коли разом із багатьма іншими пораненими й важкохворими на тиф потрапив у польський полон.